

פרשת וילך

אֵין אָדָם שְׁלִיט בְּרוּחַ לְכֹלֹא אֶת הָרוּחַ וְאֵין שְׁלִטוֹן בְּיוֹם הַמּוֹת וְאֵין
מְשַׁלַּחַת בְּמַלְחָמָה וְלֹא יִמְלֹט רְשָׁע אֶת בְּעָלָיו (קהלת ח ח).

להיכן הלך. גם יש להקשות אומרו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (לא ב), משמע שזהו עכבו לשלא הלך, והרי בלא זה כבר גזר הוא יתברך (לעיל ג כו) "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה". גם אומרו ה' אלהיך הוא עבר לפניך וגוי (לא ג), שאין האל חלילה במקום משה, אבל יהושע הוא שבמקומו, כי הוא יתעלה מצוי תמיד בזמן משה ע"ה וזולתו. וכך היה לו לומר "וה' אמר אלי לא תעבור יהושע הוא עובר" וגו'. גם יש לדקדק אומרו ה' אלהיך הוא עבר לפניך, שמאמר הוא יתרה, דלא יצדק לומר כן אלא לגבי יהושע, לומר "לא אני שעובר, יהושע הוא שעובר", מה שאין כן בשם יתברך שהיה עובר מאז עמהם - לא יצדק בו כן.

ועם מה שכתבנו ניישב: אומרו וילך משה, להראות להם איך עם⁷⁵⁵ כחו סרה שליטתו, ואשר בחייו היה קורא להם והם מתכנסים ובאים אליו, עכשיו הוא הולך ברגלו לכל שבט ושבט, למען ידעו כי

מְהֵיּוֹת הָאָדָם חָסֵר בְּעֵצְמוֹ, וְכֹל מַעֲשֵׂה תוֹקְפוֹ וּגְבוּרָתוֹ הוּא מִצַּד הַנְּשֻׁמָּה וְהַשְׁכָּל שֶׁנֶּתֵן בּוֹ, לִזֶּה יִחְיֶיב כִּי בַּהֲסַתְלַק מִמֶּנּוּ אֹרֶן הַשְׁכָּל - טוֹב מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶל, וְסֵרָה שְׁלִיטָתוֹ וְאִימָתוֹ, וְ[וְאִפְלוֹן] אִם יִהְיֶה בַּחֲיָיו אֲבִיר הָאֲבִירִים. שְׁלֹזָה אָמַר שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ ע"ה (קהלת ח ח) "וְאֵין שְׁלִטוֹן בְּיוֹם הַמּוֹת", כִּי 'הַעוֹמֵד לְבִילָה אֵין בִּילָה מַעֲכַבֵּת בּוֹ'⁷⁵⁴, וְלִזֶּה אָמַר "בְּיוֹם הַמּוֹת" [וְלֹא 'בְּשַׁעַת' הַמּוֹת], כִּי אִף קוֹדֵם לְמִיתָתוֹ סֵרָה שְׁלִיטָתוֹ.

והוא עצמו מה שעשה משה רבינו ע"ה, והוא אצלי אומרו:

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן מֹאֶה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אֲנִכִי הַיּוֹם לֹא אוֹכַל עוֹד לְצַאת וּלְבוֹא וְה' אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא יִשְׁמֵד אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וַיִּרְשָׁתָם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' (לא א-ג).

755. פירוש: על אף כחו הגדול.

754. מנוחות (יה) יבמות (קד) ועוד: "כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו".

עוד לצאת ולבוא, רוצה לומר שלא נשאר בי כח להועיל לכם, ולזה אין לכם להצטער. ולשלא ירך לכם של ישראל מהאויבים, אמר להם שלא תחשבו כי במיתתי תסתלק מכם ההשגחה הנפלאה שהיתה בעודני עמכם, לזה אמר ה' אלהיך הוא עובר לפניך. ואמר הוא, רוצה לומר הוא עצמו, שלא יגרע ה' עיניו מכם, וכאמרו ה' ליהושע (יהושע א ה) "כאשר הייתי עם משה אהיה עמך" דומה בדומה. ומיהושע ואילך, אז בעונותינו הרבים מגרעות נתן, ההשגחה הפרטית הולכת ומתמעטת. וכי תימא, ואיך יהיה זה בלא אמצעי, ומי הוא שאניח במקומי, יהושע הוא עובר לפניך וגו'.

בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרף אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו וילמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עבדים את ה' יהוה שמה לרשתה (לא י-י). צריך לתת לב לספק עצום, נסתפק בו מהר"י אברבנאל ז"ל, שאחר שביאר מעטם זאת המצוה "למען ישמעו" וגו', (חקר) למה לא יעשה בן בכל שנה ושנה. והוא ז"ל ישב בזה לפי הנחתו, וזה לשונו: כמו שפירשו

הממשלה התדירית אינה אלא לה' לבדו. ועשה זה מחייו למען יתעוררו יותר, כי יראו בחוש, אותו שהיה שליט מקודם ורגזו וחלו מפניו - הנה נהג שפלות בעצמו ומחלף מבית לבית ומחצר לחצר, למען יראו וכן יעשו כל גדוליהם, שלא יגבה לכם בשרירותם, כי עיניהם הרואות כי לא לעולם חוסן:

ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה ואנכי היום וגו' (לא ב). הנה משה רבינו ע"ה ידע כי יתנו ישראל נפשם עליו בתפלה ותקנה, ונפשם לשאול תגיע על פרידתו, כי מי הוא זה שענינו יראו אור פניו של משה רבינו ע"ה ויוכל להנחם על העדרו, ויוכלו ממש להמית נפשם ולא יראו ברע אשר יקרנו ח"ו. ולזה אמר "בני! אם לא היה המונע כי אם הגזרה לבד, היה מקום לקוות להנצל בתפלה ותחינה, אך הנה הטבע מסייע אל הגזרה, בן מאה ועשרים שנה וגו', והי אמר א"י לא תעבור את הירדן הזה, ואחר שנצטרפו שניהם - אין לכם להצטער כל כך, שאין הצרה כל כך גדולה, שאין בי כח להועיל לכם ככתהלה, ולנחומינהו אתא:

ועוד יש לפרש דהכי קאמר, שאפילו לא היתה הגזרה, [מכל מקום] כיון שאין בי כח להועיל לכם - מוכרח שיעמיד אחר, ואין שני מלכים משתמשים בכתר אחד, ו'דבר אחד לדור ולא שני דברים'⁷⁵⁶, כי תתילד הקנאה בניניהם, כאמרו (לעיל ג כג) **ואתחנן אל ה' וגו'** השיבו ה' רב לך וגו'. ולזה אמר לא אוכל

וגם נוכל לצרף לזה **טעם אחר**, [והוא:] כי כל שנות השמטה היו כל ישראל עוסקים בתורה, והיטיבו דרכיהם בהתבודדותם מהבלי העולם, וכִּלְמֵי יַעֲלֹ לְרַגֵּל לְאַחַבַּת ה' שנתקעה בלבם מתלמוד תורתו. ועוד, אפשר שמקצתם לא היו עולים לרגל מפחד הנושים אשר יָלוּ לָהֶם, יחושו פן יעלו וימצא בעל חוב לגבות את חובו. אכן בסוף השמטה שכבר שביעית משמטת בסופה, ולא יגוש עוד אחד מהם את רעהו ואת אחיו, הנה כִּלְמֵי יַעֲלֹ וְלֹא יִחוּשׁוּ. ולזה נבחר חג הסוכות לזה יותר מפסח, מצורף לזה טעם מהרי"א ז"ל ע"י עליו, שהוא זמן החום, וגם הוא נכון:

ויאמר ה' אל מִשֶׁה הִנֵּה שָׁכַב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם הַעָם הַזֶּה וַיִּזְנֶה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נֶכְר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבֵנִי וְהִפִּיר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ. וְחָרָה אַפִּי בּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא וַעֲזָבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לְאַכְל וּמְצָאָהוּ דְעוֹת רְבוֹת וְצִדוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל פִּי אֵין אֱלֹהֵי בְּקִרְבֵי מְצָאוֹנֵי הַדְּעוֹת הָאֵלֶּה (לא טו-י). יפה אמרו רבותינו ז"ל שעל ידי המקרים הרעים שִׁיקְרוּ לְאָדָם, ידע לפרש הכתובים המייעדים רע - יותר מאשר לא קרה לו [מקרה רע], כנוכר במדרש איכה⁷⁵⁷. כן ידענו לפרש הכתוב הזה מאשר

רבותינו ז"ל שהיתה בתחלת שנת השמטה בחג הסוכות הסמוך לַתְּהִלָּתָהּ. עכ"ל. ושנג ז"ל בזה. ולשון המשנה בסוטה פרק המלך (מא) "פרשת המלך כיצד? מוצאי יום טוב הראשון של חג, בשמינית במוצאי שביעית עושין לו בימה של ע"ן וכו'. עכ"ל. הרי שבסוכות של מוצאי שביעית קורין. ונראה שהוא ז"ל מדקדק ואמרו "במועד שנת השמטה", [ומזה הבין שהוא בשביעית ממש. וזה אינו], וכבר פירש"י ז"ל (פסוק י) ע"י עליו [שמה שאמר הכתוב "במועד" וגו', היינו משום שֶׁעָדָן שביעית נוהגת בה כקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית]. גם בהדיא כתיב **מקץ שבע שנים**.

ולכן נשתדל [לתת] **טעם אחר**, והוא: כי מהיות ה' חפץ למען צדק ישראל כִּלְמֵי קבע זמן הַתְּהִלָּה' בסוף השמטה, כי השנה שעברה היו כִּלְמֵי פְנוּיִם מהרישה וזריעה וכל צרכי האדמה, ולזה היו כִּלְמֵי באים לראות את פני ה'. ואף העצלנים והטרודים בעבודת הקרקע, השנה הזו פְנוּיִם מכל. גם העניים הטרודים בעוֹנִים, הנה כבר מְלֹאוּ בתיהם טוב משלחן גבוה, וּמִהִפְקָרָא וכו'. והיה אם כן חג הסוכות שאחר השמטה [מועד בן] כל ישראל באים, איש לא נעדר. וזה רמז הכתוב באומרו **בבוא כל ישראל לראות וגו'**, לרמוז שבמועד שנת השמטה יבואו כל ישראל:

במרתא בת בייתום שקדישה יהושע בן גמלא ומינהו המלך להיות כהן גדול, וכינסה, פעם אחת אמרה אלך ואראה אותו היאך הוא קורא בתורה ביום הכפורים, מה עשו לה? הוציאו לה מפיטות מפתח ביתה עד פתח בית המקדש, כדי שלא

757. לא מצאתי מאמר כזה במדרש רבה "איכה", אבל נראה לענ"ד שרוצה לומר כעין מה שדרשו שם על כמה מעשים שאירעו בזמן החורבן וקראו עליהם פסוקים מפסוקי התוכחות שבתורה, לומר שנתקיימו בהם. (פרשה א מז) מעשה

על כי אין אלהי וגו', [ביצד] אומר "ואנכי הסתר אסתיר וגו' כי פנה אל אלהים אחרים?" ופירושים רבים נאמרו בזה, עין בספר מהר"י אברבנאל ז"ל ד' פירושים למפרשים יעין שם. ועל פלם יש דוחק מפרסם, שמהו החדוש שחדש משה רבינו ע"ה בזה יותר מכל מה שנתבאר למעלה בעונש העובדי אלילים? ולדעתי [נראה] דאשתמיט להרב ז"ל הפירוש הפשוט שיעלה על לב איש בהשקפה ראשונה, וכתבו הרלב"ג ז"ל, ואני ארחיב הדברים:

והוא: כי משה רבינו ע"ה צפה והביט הרעה חולה שאין למעלה הימנה שבדורותינו אלה, שנסתם כל חזון ואין פוצה פה ומצפצף, שמכל רוב ההשגחה הנפלאה שהיתה בישראל - לא נשאר ממנה אפילו רושם, ונהיה כגויים וככל משפחות האדמה. ואם כי רבו עונינו - הרי גם בדורות הראשונים עונינו רבו למעלה ראש ולא פסקה ההשגחה לגמרי, כי בעת שישבו אל ה' - ישוב להם והביט אליהם. ועל זה אמר הנביא (ישעיה

קרה לנו בעונותינו הרבים בשנת תקיין, שעל ידי שאכלונו הממונו הגוי הרע, משם נסתעפו כמה צרות מעירות וחוסר כל, שבמקום כמה לבושים וכמה מצעות כפלים, הוכרחנו לישן על מחצלת בלויה שלא היינו נותנים אותם אפילו בפתח הבית. באופן שהצרות האלו - כאלו היו מחפשים אותנו ולא מצאו מקום לבא לנו, שאפילו היתה באה העניות - היתה באה בהדרגה מיום ליום ומחודש לחודש. אך כאשר והיה לאכול - אז ומצאוהו רעות רבות וגם צרות זו לזו, כמו שקרה לנו ממש, כי הגם שדחקנו עצמנו ורוצים לקנות לכסות מערומינו, היינו מתיראים שמא ישללונו פעם אחרת וניגע לריק. ה' יאמר די לצרותינו:

ואמר ביום ההוא הלא על פי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה בי פנה אל אלהים אחרים (לא יז-יח). התמיהה גלויה בפסוקים אלו, שאחר שהתודו את עונם ואמרו "הלא

מתחת מלפי סוסים כעכו, וקראתי עליה הפסוק הזה (שה"ש א ח), אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך כעקבי הצאן ורעי את גדיותיך, אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך. וכן על זה הדרך מאמרים רבים יעוין שם. אף כאן התבאר לרבינו מה שפירשו חז"ל (חגיגה ה) "מאי רעות וצרות? אמר רב: רעות שנעשות צרות זו לזו, כגון זיכורא ועקרבא", על פי מה שעבר עליהם ממש בזמנו, שכיון שחששו שהגויים ישללו אותם שוב, נמנעו מלקנות שמיכות ומלבושים להגן על עצמם מהקור, ונמצא שהקור והכיוה נעשו צרות זו לזו, ואוי להם אם יקנו כסות, ואוי להם אם לא יקנו .

יתייחפו רגליה, ואעפ"כ נתייחפו רגליה וכו'. א"ר אלעזר בר צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתי שקשרו שערותיה אחרי זנבות הסוסים והיו מריצין בה וקראתי עליה הפסוק הזה (דברים כח ט): "הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרוד". עוד שם (א מה), מעשה במרים בתו של נקדימון שפסקו לה חממים חמש מאות דינרי זהב לקופת כשמים בכל יום, אף היא עמדה וקללה אותם, ואמרה להם כך תפסקו לבנותיכם, א"ר אחא אף אנו ענינו אחריה אמן. א"ר אלעזר בר צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתי שהיתה מלקמת שעורים

מדבר בשם בני הגלות, אמר (איכה ה ז): **אבותינו חטאו ואינם, ואנחנו עונותיהם סבלנו.** ולכאורה קשה, דאיך צדקו עצמם ותלו הגנות באבותיהם. ולפי מה שפירשנו אתי שפיר, כי עונותינו לא הגיעו לרעתנו זאת הגדולה, אם כן **אבותינו חטאו ואינם, ואנחנו עונותיהם סבלנו.** והוא ממש מה שפירשנו.

והוא שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז י) **אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה, כי לא מחכמה שאלת על זה,** יאמר בעצם מה שפירשנו, שלא תשאאל מה זה היה שהימים הראשונים היו מושגחים מאלה, כי לא מחכמה שאלת על זה, כי הטעם גלוי כמו שנתבאר, שהראשונים לא קדמו להם הטאים כמו שקדמו לנו:

ועוד יש לפרש במה שאמרו הראשונים זל"ה, כי העונש המגיע מהעונות הוא טבעי בטבע שנעלם מעינינו ולא מושג לנו, והוא מאמר הכתוב (משלי ה כב) **"עונותיו ילכדונו את הרשע"**. ולזה יתחייב יותר שיהיה מושגח הצדיק היודע להשמר מכל דבר רע - יותר ממי שאינו יודע, כאשר⁷⁵⁹ יתרפא מ[החולין] החולה המוצא רפואה [יותר] ממי שנאנס ולא מצא רפואה, שאלו היה העונש בהשגחה לכד - שקללים הם היודע והאנוס. הנה כי כן יתחייב שהדורות הראשונים - שהיו יודעים התורה יותר ממנו, ובקיימם⁷⁶⁰ מצות

סג יז) **"למה תתענו הי' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך"**, יאמר: שעל ידי הסתרת פניך ממנו כל כך - יתעו בני אדם מדרכיך, כאמרו (מלאכי ג יד-טו) "אמרתם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו" וגו', וכתוב (שם שם טז) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע":

וליוודעו - משה רבינו ע"ה - כי כך תעלה ביד הדורות האחרונים האלה, העיד בהם בישראל שכל זה גלוי לפניו, והוא בדיון בצדק וביושר לפי רוב מה שהכעיסו אבותינו להקב"ה, שהם הטאים גדולים ונאצות גדולות אשר כל ש'מעם תצלינה שתי אזניו⁷⁵⁸, כאותה שאמרו (יחזקאל ח טז) "אבותינו שהיו במקום הזה, אחוריהם אל היכל ה'" וגו', וחטאת ירבעם ואחאב ואמון וכו', ה' יכפר בעדם, אשר החטאים הגדולים ההם הם סגרו את הפתח בעדנו, ובאורך הזמן - אפילו בחטא כל דהו שאנחנו עושים - נזכרים כל אותם החטאים. ואף כשנתפלל על כל צרה, מהיותנו חסרים זכות שיוכל לפים על כל החטאים שעשו אבותינו - לית דמשגח בן. לא כן הראשונים, אף שהיו חסרים זכות - לא קדם להם מי שסגר הדלת בעדם כאשר קרה לנו בעונות הרבים. וקרוב לזה כתב הר"ב ז"ל בפרשת יתרו, יעין שם דברים נכוחים למבין וישרים:

וזה גל"ה ירמיה הנביא ע"ה [כשהוא]

758. ע"פ שמואל-א ג יא.

759. פירוש: כמו שיתרפא.

760. פירוש: ואשר קיימו.

התלויות ביישוב בית המקדש - להיות מושגחים יותר ממנו, ואף שאנחנו אנוסים מחסרון ידיעתנו וחסרון בית מקדשנו - מכל מקום טבע המצות חסר ממנו. והוא הטעם שצותה תורה בכבוד החכם. ואמרו בנמרא תענית (כד) כשבקשו על הגשמים ולא נענו כמו דור שקדם להם: **"מאי שנא ראשונים דאתרחיש ליה ניפא וכו' אי משום תנויי - אנן עדיפינן מנייהו, דבשני דרב יהודה כל תנויי בניזקין הוה, ואנן קא מתנינן בשיתא סדרינן וכו'.** וקשה טובא, דלא המדרש הוא העקר [אלא המעשה]⁷⁶¹. ועם מה שכתבנו אתי שפיר, דהלמוד מסייע למעשה.

וזהו שאמר כאן אל תאמר מה היה ומה החדוש שנתחדש בעולם שהימים הראשונים היו טובים ומושגחים מאלה, כי אם לא עשינו מעשיהם - אנוסים אנו, ואחד המרבה ואחד הממעיט. לזה אמר כי לא מחכמה שאלת על זה, שהאמת הוא שהשגחה נמשכת מהמצות בדרך טבע, ולזה יתחייב שהיו הימים הראשונים טובים מאלה. והרי זה כמשל שני רופאים, ושניהם הפצים לרפאות החולה, ואחד בקי מחברו, על כל פנים הבקי ירפא יותר מחברו. כך משל החכם עם ירא שמים. ויתכן שזהו אומרם (ברכות ה) **"גדול הנהגה מיניעו [יותר מירא שמים] וכו'.**

ועוד יש לפרש אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו',

והוא: כי נראה דבר עיון כי ההשגחה הגדולה היתה בכריאת העולם, כי אז השגיח הקב"ה לברוא עולמות וכל צבאם, והיתה ההשגחה אז בפרטים ובפרטי פרטים. ובאורך הזמן היתה השגחתו יתברך מסתלקת ברצונו למעלה, וכל דור ודור מתרבה החסרון יותר מחברו, עד שתמצא כי בדורות הראשונים מדבר הוא יתברך עם שאינם ראויים, ככלעם ואבימלך ופרעה וקין והבל, עד שהגיע הדבר אלינו שלא נשאר אלינו מאומה מן הרוב] חסרוננו וגרמת הזמן, עד לעתיד לבוא שיחדש הקב"ה עולמו בביאת משיחנו, כי אז תחזור ההשגחה לקדמותה. ועל כל זה אמר אל תאמר מה היה וגו' והוא מבואר:

וכל זה גלהו ה' יתברך לישראל: אמר הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו' וחרה אפי בו וגו' ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי וגו', רוצה לומר: לא מהיותם אינם מכירים בחמאם ותולים הכל במקרה אסתיר פני מהם, רק כי יאמרו בפיהם ויכירו בחסרונן ויאמרו איש אל רעהו הלא על כי אין אלהי בקרבי, שחרב מקדשנו וגלה יקרנו, הוא הגורם שמצאוני הרעות האלה, ואז ישובו בתשובה, ואם לא כלם - קצת מהם ישובו בכל נפשם:

או יאמר על כי אין אלהי בקרבי - שאין מחשבותי ולבי עם אלהי ובקרבי, דהיינו בלבי אין אלהים, ועל זה מצאוני הרעות

האלה, ובוה ישוּבוּ בתשובה ויקוּוּ על זה שום השגחה מאת, או חלום צודק וכיוצא שיוֹרָה כי השגחתי במעשיהם. ואנכי לא כן, רק הסתר אסתיר פני מהם לגמרי, כְּאֵלוּ ח"ו אין יודע. וכי תימא ולמה זה? כי פנה אל אלהים אחרים, ויותר מזה קראתי להם ודברתי על לבם, זלכם שתו שמיר משמוע⁷⁶², ותחת זה - גם המה 'אז יקראנני ולא אענה וישחרנני ולא ימצאנני'⁷⁶³. ולזה אמר והיה כי תמצאן אותן רעות רבות וצרות, לומר כי על כל

פנים מכח ההסתרה הגדולה יכנס בלבם ספק בהשגחה ח"ו, כי אין מעורר אותם לאמר בשביל המאת אבותם כי יצדקו נפשם, אבל תעשה השירה הזאת והיתה לפניו לעד כי עונות אבותם גרמו זה, וכאשר יבאר בסדר שאחר זה. ובאו הפסוקים מְכַנְּנִים. ודבר גדול דָּבַר בהם יתעלה שמו ויתרומם על כל ברכה ותהלה אמן סלה. ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

763. משלי א כח.

762. ע"פ זכריה ז יב: "זלכם שמו שמיר משמוע את התורה" וגו'.